

TIPĂRITURI DESPRE BUCOVINA MULTIETNICĂ ÎN CONTEXT BIBLIOTECONOMIC

PUBLICATIONS ON MULTI-ETHNIC BUKOVINA IN A LIBRARY CONTEXT

ANIȘOARA BUDUI-GĂINESCU

ORCID 0009-0005-6046-5429

Biblioteca Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava/
SDL Universitatea București

Rezumat: *Evoluția tipăriturilor din regiunea Bucovina reflectă transformările politice, sociale și culturale produse între anexarea habsburgică din 1775 și prezent. Tiparul a constituit un instrument de alfabetizare, modernizare și afirmare identitară pentru comunitățile românești, ucrainene, germane, poloneze, armenie, evreiești etc. Studiul analizează dezvoltarea infrastructurii tipografice, a presei și a editurilor, precum și rolul publicațiilor în construirea dialogului și a relațiilor interetnice. În decursul timpului presa scrisă a avut o periodicitate fluctuantă. Multe dintre ziarele și revistele vremii au avut o existență efemeră, dar acest fapt nu le scade cu nimic calitatea lor de martori ai activităților și vremurilor trecute – o istorie la zi a societății. Tot ce s-a tipărit rămâne ca un „puls” al activităților unei societăți ce informează și promovează inițiative culturale și științifice. Prin lecturarea publicațiilor disponibile, cititorul își formează o anumită manieră de a recepționa și evalua mesajul din interiorul textului, care devine un instrument de construcție identitară.*

Cuvinte cheie: *tipărituri, edituri, reviste, ziare, Bucovina, transformări politice, sociale și culturale, alfabetizare*

Abstract: *The evolution of printed materials in the Bukovina region reflects the political, social, and cultural transformations that have occurred between the Habsburg annexation in 1775 and the present day. Printing served as a tool for literacy, modernization, and the assertion of identity for Romanian, Ukrainian, German, Polish, Armenian, and Jewish communities, among others. This study analyzes the development of printing infrastructure, the press, and publishing houses, as well as the role of publications in fostering dialogue and interethnic relations. Over time, the print media has experienced fluctuating publication frequencies. Many newspapers and magazines of the era were short-lived, yet this does not diminish their value as witnesses to past activities and times—a contemporary record of society. Everything that was printed remains a "pulse" of a society's activities, informing the public and promoting cultural and scientific initiatives. By reading these publications, the reader develops a specific way of perceiving and evaluating the message within the text, which thus becomes a tool for constructing identity.*

Keywords: *printed materials, publishing houses, magazines, newspapers, Bukovina, political, social, and cultural transformations, literacy*

Bucovina, regiune istorică situată în nordul României și sud-vestul Ucrainei, a fost un spațiu al diversității etnice, culturale și religioase. De-a lungul secolelor, Bucovina a fost un spațiu multicultural locuit de români (majoritari în regiune), ucraineni (ruteni), germani (șvabii și țișterii), polonezi, evrei, maghiari, armeni, romi (țigani), ruși lipoveni, slovaci, cehi, huțuli.

În regiunea Bucovinei, tiparul a fost un instrument de afirmare identitară, mijloc de circulație a ideilor, factor economic și instituțional reprezentativ. Tiparul a reprezentat un instrument prin care diferitele comunități au comunicat, și-au formulat revendicările și și-au construit identitățile colective. În Bucovina, unde coexistau numeroase grupuri etnice și confesionale, presa și cartea au devenit factori esențiali ai dialogului intercultural. Astfel, contribuția minorităților etnice nu a fost marginală, ci structurală, acestea participând activ la definirea identității culturale și la dezvoltarea infrastructurii editoriale regionale. O abordare bibliometrică a acestor fenomene ar putea evidenția, în mod cuantificabil, corelația dintre diversitatea etnică și diversitatea editorială, consolidând astfel interpretarea Bucovinei ca un model de convergență culturală în patrimoniul universal. Vizibilitatea și reprezentarea documentară a moștenirii culturale multietnice bucovinene ne oferă informații ce pot fi organizate după diferite criterii, însă în acest articol am ales corelarea perioadei de apariție a tipăriturilor cu perioade istorice traversate de această regiune. Istoria Bucovinei oferă un exemplu remarcabil al modului în care cultura scrisă poate influența evoluția unei regiuni multietnice.

În anul 1775, Imperiul Habsburgic a anexat partea de nord a Moldovei. Noua provincie a beneficiat de investiții administrative și educaționale care au accelerat integrarea sa în structurile imperiale. Colonizarea cu populații germane, poloneze și alte grupuri etnice a modificat structura demografică a regiunii. Românii au rămas majoritari în numeroase zone rurale, în timp ce orașele au devenit spații multiculturale. Diversitatea lingvistică a creat condițiile pentru dezvoltarea unei culturi tipografice plurilingve. La începutul secolului al XX-lea, în Bucovina circulau publicații în română, germană, ucraineană, polonă, idiş și ebraică. Această diversitate reprezintă una dintre caracteristicile definitorii ale regiunii. Începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, dezvoltarea tiparului a însoțit procesele de modernizare administrativă și culturală. Apariția publicațiilor periodice, a manualelor școlare și a cărților religioase a contribuit la formarea unei sfere publice regionale.

Perioada	Tipografie	Importanță
1848–1880	Johann Eckhardt	Prima mare tipografie a Bucovinei
1883–1944	Tipografia Arhiepiscopală	Principalul centru românesc de tipar religios
1875–1940	Tipografia Universității	Centru academic major
1860–1900	H. Pardini	Publicații geografice și culturale
1880–1940	Rudolf Eckhardt	Presă și cultură multiculturală
1918–1923	Glasul Bucovinei	Tipografia Unirii Bucovinei
1948–1990	Întreprinderea Poligrafică Suceava	Centru regional comunist
1990–2025	Mușatinii	Recuperarea patrimoniului istoric
2000–2025	TipoArt și alte tipografii private	Modernizarea industriei tipografice

Istoria tipografiilor din Bucovina este strâns legată de evoluția culturală, politică și socială a regiunii. Situată la interferența dintre spațiul românesc, central-european și slav, Bucovina a cunoscut o dezvoltare tipografică remarcabilă după anexarea sa de către Imperiul Habsburgic în anul 1775. De-a lungul a peste două secole, tipografiile au contribuit la răspândirea educației, la dezvoltarea presei, la afirmarea identității naționale și la promovarea culturii locale. Centrele principale ale activității tipografice au fost Cernăuți, Suceava și Rădăuți, unde au funcționat instituții editoriale și tipografice cu un rol important în viața culturală a regiunii.

Primele date statistice oficiale, publicate la mijlocul secolului al XIX-lea, conturează rezultatul emigrărilor semnificative ale românilor bucovineni, mai ales până în anul 1816, al imigrării rutenilor și evreilor din Galiția, precum și al colonizării Bucovinei, în principal cu germani. Pe parcursul administrației galițiene s-a produs o creștere rapidă a populației, dar și o modificare substanțială a structurii etnice și confesionale în detrimentul populației românești. Primele date statistice oficiale despre diversitatea etnică din provinciile Monarhiei Habsburgice au fost publicate la mijlocul secolului al XIX-lea, cele mai veridice pentru Bucovina fiind evaluările statistice ale lui Karl Czoernig, șeful direcției statistice administrative de la Viena.

Dinamica lingvistică din perspectiva interculturalității se oglindește în colecțiile tipărite, care păstrează mărturii prețioase ale activității culturale și intelectuale a minorităților. Conform recensămintelor realizate până în prezent, se poate observa dinamica minorităților declarate din Bucovina.

Dezvoltarea tiparului în perioada habsburgică (1775-1918)

După integrarea Bucovinei în Imperiul Habsburgic, autoritățile austriece au promovat modernizarea administrației și dezvoltarea sistemului educațional. În acest context, apariția tipografiilor a devenit o necesitate pentru publicarea documentelor oficiale, a manualelor școlare și a publicațiilor culturale. Un rol deosebit l-a avut tipografia lui Johann (Ioan) Eckhardt din Cernăuți, considerată una dintre primele și cele mai importante tipografii din provincie. Activitatea

acesteia s-a remarcat prin publicarea primului ziar românesc, „Bucovina”, apărut în perioada Revoluției de la 1848 sub conducerea fraților Hurmuzachi. Tipografia a introdus caractere tipografice românești și a contribuit semnificativ la dezvoltarea producției editoriale.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, un moment important l-a constituit înființarea Universității „Franz Joseph” din Cernăuți în anul 1875. În jurul acestei instituții s-a dezvoltat o puternică activitate editorială, fiind publicate lucrări academice, reviste științifice și studii de specialitate în limbile germană, română și ucraineană. Tipografia universitară a contribuit la transformarea Cernăuțiului într-un important centru intelectual al Europei Centrale. De asemenea, un rol important l-a avut Tipografia H. Pardini, cunoscută pentru publicarea unor lucrări geografice, istorice și administrative referitoare la Bucovina. Aceasta a contribuit la promovarea cunoașterii provinciei atât în cadrul Imperiului Habsburgic, cât și în afara acestuia.

La inițiativa Mitropolitului Silvestru Morariu-Andrievici în anul 1883, a fost înființată Tipografia Arhiepiscopală din Cernăuți. Această instituție a marcat un moment esențial în istoria tiparului bucovinean și a devenit principalul centru de tipărire a cărților religioase și culturale românești din Bucovina. Tipografia Arhiepiscopală a publicat cărți de cult, manuale școlare, calendare populare, reviste teologice și lucrări istorice. Activitatea sa a avut o contribuție majoră la conservarea limbii române și la consolidarea identității culturale românești într-un spațiu caracterizat prin diversitate etnică și lingvistică.

În aceeași perioadă s-au dezvoltat și alte tipografii private, printre care se remarcă Tipografia Rudolf Eckhardt, care a continuat tradiția începută de Johann Eckhardt. Aceasta a publicat numeroase ziare, reviste și volume literare, devenind una dintre cele mai moderne tipografii din Bucovina la începutul secolului al XX-lea. Reformele împăratului Iosif al II-lea au încurajat dezvoltarea învățământului și a infrastructurii culturale.

Calendare populare/Anuar

Calendarele populare au constituit una dintre cele mai răspândite forme de tipăritură. Acestea combinau informații religioase, sfaturi practice și date astronomice. În mediul rural, calendarele au contribuit la răspândirea culturii scrise și la familiarizarea populației cu lectura.

Manualele școlare tipărite în diferite limbi au jucat un rol important în procesul de alfabetizare.

Manual de caligrafie în limba germană

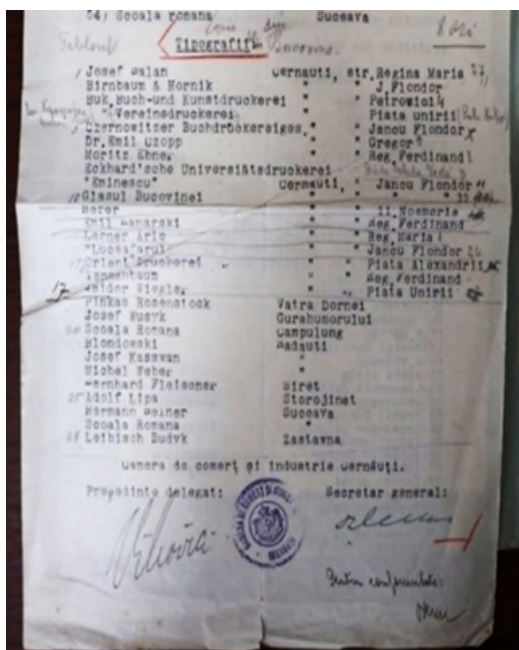

Factură materiale școlare de la Tipografia și Legătoria de Cărți Hermann Beiner
Dosar: Comunitatea armeană, 1893, fila 239, Arhivele Naționale Suceava,

Dezvoltarea tipăriturilor bucovinene (1848-1918)

Perioada cuprinsă între Revoluția de la 1848 și Primul Război Mondial reprezintă epoca de dezvoltare a culturii tipărite bucovinene. Liberalizarea vieții publice a permis apariția numeroaselor publicații politice, culturale și educative. Presa românească a urmărit promovarea limbii române și apărarea drepturilor culturale ale românilor. Ziarele și revistele publicau articole istorice, literare și politice.

În această perioadă au apărut numeroase reviste culturale și publicații literare. Totodată, comunitățile minoritare și-au păstrat propriile forme de expresie editorială. Viața culturală a continuat să fie marcată de pluralism. Presa interbelică reflectă atât procesele de integrare națională, cât și persistența specificului multicultural bucovinean.

Lista Tipografilor
Arhivele Naționale Cernăuți, Ucraina

„Bucovina. Gazeta românească pentru politică, religie și literatură”, nr 2, 11 octombrie 1848

Tipografiile în perioada interbelică (1918-1940)

Perioada reflectă conflictul între tendințele de uniformizare culturală și menținerea diversității editoriale. Integrarea Bucovinei în România a influențat puternic structura pieței editoriale și limba oficială utilizată. Perioada interbelică reflectă structura etnică diversă a populației și s-a caracterizat printr-o densitate remarcabilă de publicații în mai multe limbi. În această perioadă s-a remarcat Tipografia ziarului „Glasul Bucovinei”, publicație care a avut un rol esențial în promovarea idealului unirii și în consolidarea administrației românești în provincie. Tipografia a publicat articole politice, manifeste și documente istorice legate de procesul unirii. Perioada interbelică este considerată apogeul activității tipografice bucovinene. În Cernăuți funcționau numeroase tipografii care tipăreau reviste culturale, lucrări academice, monografii istorice și opere literare. Printre autorii ale căror lucrări au fost publicate în această perioadă se numără Ion Nistor, Sextil Pușcariu, Mircea Streinul și Iulian Vesper.

Minoritatea etnică și-a păstrat participarea culturală prin publicații în limbi proprii, în ciuda restricțiilor. Comunitatea evreiască din Cernăuți a dezvoltat propriile tipografii și edituri, care publicau cărți și ziare în idiș și ebraică. În paralel, intelectualii ucraineni au utilizat presa pentru afirmarea identității rutene. Publicațiile în limba ucraineană au promovat literatura, educația și participarea politică.

Activitatea tipografică în perioada comunistă (1945 -1989)

Tipăriturile în această perioadă au fost marcate de schimbările teritoriale, care au produs transformări profunde. În nordul Bucovinei, autoritățile sovietice au reorganizat sistemul editorial și au introdus un control strict asupra conținutului publicațiilor. În sudul Bucovinei, regimul comunist din România a naționalizat editurile și presa. Cenzura a limitat diversitatea opiniilor și a redus autonomia instituțiilor culturale. Cu toate acestea, cercetarea istorică și etnografică a continuat. Publicarea unor studii dedicate tradițiilor și patrimoniului regional a contribuit la conservarea memoriei colective.

După cel de-al Doilea Război Mondial, nordul Bucovinei a fost integrat în Uniunea Sovietică, iar sudul Bucovinei a rămas parte a României. În ambele state, activitatea tipografică a fost reorganizată conform directivelor oficiale.

În sudul Bucovinei, principalul centru de producție editorială a devenit Întreprinderea Poligrafică Suceava. Aceasta realizează tipărirea manualelor școlare, a publicațiilor administrative, a cărților și a ziarelor regionale. Deși activitatea editorială era controlată de stat, instituția a contribuit la dezvoltarea infrastructurii moderne de tipar din regiune.

În nordul Bucovinei, tipografiile au fost integrate în sistemul editorial sovietic și au publicat în principal lucrări în limbile ucraineană și rusă.

Evoluția tipografiilor după 1990

După căderea regimurilor comuniste, pluralismul editorial a renăscut. Editurile private și revistele independente au redeschis dezbaterile privind identitatea și patrimoniul Bucovinei.

Schimbările politice produse după anul 1989 au determinat reapariția inițiativei private în domeniul editorial și tipografic. În Bucovina au fost înființate numeroase edituri și tipografii moderne, care utilizează tehnologii digitale și ofset. Un exemplu important este Editura Mușatinii din Suceava, specializată în publicarea studiilor istorice, a monografiilor locale și a lucrărilor dedicate patrimoniului cultural bucovinean. Prin activitatea sa, editura a contribuit la recuperarea și valorificarea memoriei istorice a regiunii. În secolul al XXI-lea s-au dezvoltat și tipografii comerciale moderne, precum TipoArt Suceava, care oferă servicii de tipar digital și ofset, realizând cărți, reviste, cataloage și materiale publicitare.

Dinamica editorial multietnică în Bucovina

Coexistența culturală și diversitatea multietnică a regiunii Bucovina în decursul timpului este reflectată în publicațiile apărute.

Cel mai cunoscut ziar al ucrainenilor bucovineni, gazeta „Буковина”/ Bukovyna, 2x/lună, la cotidian istoric, apărut în perioada 1885-1918, cu întreruperi

la Cernăuți, apoi la Viena, 1915-1917, având ca redactori pe Iurii Fedkovîci, 1885-1887, ulterior pe Osip Makovei, 1895-1897 și alții. Între 1895 și 1909 apare împreună cu suplimentul literar-științific „Nedilia”.

Pe lângă „Bukovyna”, în Cernăuți/Czernowitz apăreau și „Czernowitzer Tagblatt” menționat în corespondența din 1918, „Bukowinaer Rundschau” din 1891.

Site de știri cu secțiuni în română despre Ucraina și Bucovina apar și online, intitulat *Zorile Bucovinei*, acoperă mult zona și minoritatea ucrainenilor din Bucovina. Revista *Our Thought/Nasha Dumka*, revistă ucraineană editată în România; Festivalul Internațional „*Malanka Fest*”, festival de tradiții de iarnă cu participare internațională, desfășurat anual la Cernăuți, inclusiv a ucrainenilor din diaspora. Uniunea Ucrainenilor din România editează reviste și buletine informative în limba ucraineană, cu tiraj local în Vicovu de Sus, Rădăuți, Suceava. Conțin știri comunitare, cultură, folclor și evenimente ce au loc în comunitate.

Germanii din Bucovina (șvabii și germanii și din Cernăuți/Czernowitz), aveau o presă foarte activă până în 1940. Cernăuțiul era supranumit „Zeitungsstadt” – oraș al ziarelor. Presa germană ocupa un loc aparte datorită poziției dominante a limbii germane în administrație și în mediul universitar. Numeroase publicații germane erau citite de membri ai diferitelor comunități etnice și funcționau ca platforme comune de dezbateri.

Publicații importante ale germanilor din Bucovina: „Bukowinaer Post” (Posta Bucovinei): ziar influent fondat în 1886, în limba germană, trata teme politice, culturale și economice, reflectând viața germanilor din Bucovina; „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”: cotidian principal al germanilor din Cernăuți apărut în perioada austro-ungară, editat în limba germană. Publică articole de opinie, literatură, știri locale și recenzii culturale; „Volk und Kultur”: revistă culturală în limba germană din perioada interbelică. Promova valorile culturale ale germanilor din Bucovina, inclusiv poezie, eseuri și articole despre folclor; „Der Südostdeutsche”: publicație a sașilor și șvabilor din sud-estul Europei, inclusiv a celor din Bucovina. A continuat să apară și în diaspora după cel de-al Doilea Război Mondial. „Bukowinaer Rundschau” – ziar liberal din sec. XIX, primul editor evreu din Bucovina, Herman Czopp. Apărea în aceeași perioadă cu „Bukowinaer Nachrichten Știrile Bucovinei” în germană. „Vorwärts/Volkspresse” – un ziar socialist, care reprezenta mai ales mișcarea muncitorească evreiască din Cernăuți (1899-1937), a început ca „Volkspresse”, iar din 1912 a fost redenumit „Vorwärts”, recunoscut ca organ al Organizației Social-Democrate Internaționale Provinciale a Bucovinei. „Czernowitzer Morgenblatt” (1918-1938) aducea în prim-plan știri culturale și politice.

După deportarea germanilor bucovineni 1940-1945, presa germană din zonă a dispărut. Articole de presă despre comunitatea germană se regăsesc local, însă în limba germană apar doar publicații la nivel național, precum „Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien”, nespecifice Bucovinei.

În Bucovina de Nord apare în 2014 o remarcabilă lucrare „Zeitungsstadt

Czernowitz: Studien zur Geschichte der deutschsprachigen Presse der Bukowina” (1848-1940), editată de Andrei Corbea-Hoisie, Ion Lihaciu și Markus Winkler care se concentrează asupra culturii ziarelor de limbă germană. Cercetătorii au compilat și au evidențiat un total de 309 periodice în limba germană. Cartea reprezintă un precursor al unui lexicon aflat în curs de elaborare ce va descrie aceste periodice în contextul istoric.

Asociația culturală „Deutscher Kulturverein” (Asociația culturală germană) promova limba, tradițiile și literatura germană în Bucovina.

Comunitatea evreiască a dezvoltat o presă diversificată, publicată în germană, idiș și ebraică. Aceasta reflectă preocupările religioase, culturale și politice ale unei populații urbane active. Evreii bucovineni scriau mult și în reviste germane generale: „Allgemeine Zeitung des Judentums”, „Wiener Blätter”, „Jahrbuch für Israeliten”.

Publicații evreiești din Bucovina: „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, ziar generalist în limba germană, care găzduia și articole ale intelectualilor evrei; „Der Tag” – ziar în limba idiș, publicat la Cernăuți. Aborda teme culturale, sociale și politice ale comunității evreiești locale; „Dos naye lebn” (Noua viață) publicație idiș promova cultura idiș și idei de reformă socială; „Die Wahrheit” (Adevărul): ziar sionist evreiesc din perioada interbelică, în limba germană. A susținut emigrarea în Palestina și renașterea identității evreiești; „Chernowitzer Bleter” (Foile din Cernăuți): publicație culturală în idiș. A avut un rol esențial în promovarea literaturii și teatrului idiș/yiddish. „Dos Bukowiner Israelitische Volksblatt” (1876), creat de Avram Goldfaden în Cernăuți, primul ziar în idiș din Bucovina, cu tiraj mic, „The People” (1910) publicate de Dr. Nathan Birnbaum, activist pentru limba idiș; „Buletinul People's Council” (1911) – Organul Consiliului Poporului Evreiesc din Bucovina

Polonezii din Bucovina erau în majoritate „górali” – munteni din regiunea Nowy Sącz și Podhale, colonizați în sec. XIX în sate ca Păltinoasa, Poiana Micului, Ruda. Presa lor avea caracter local și bisericesc. Editau „Biuletyn Parafialny” – buletine parohiale în poloneză la bisericile catolice din Vicovu de Sus, Păltinoasa, Solca; „Głos Polonii Bukowińskiej” – Buletin al Societății Polonezilor din Bucovina, apărut în perioada interbelică.

Polonezi din Bucovina aveau publicații, mai ales în Cernăuți, unde comunitatea poloneză era numeroasă până în 1940. Aceste apariții editoriale sprijineau păstrarea identității etnice și a limbii poloneze. Amintim în acest sens: „Dziennik Polski”, „Kurier Lwowski” și „Gazeta Lwowska” care deși apăreau la Lviv se citeau mult și în Bucovina. Mulți polonezi bucovineni aveau legături culturale cu Galiția. „Gazeta Polska w Czerniowcach” (Gazeta Polonă din Cernăuți) – publicație periodică poloneză interbelică apărea în Cernăuți și aborda subiecte culturale, politice și educaționale ale comunității. „Echo Bukowiny”: revistă culturală poloneză apărea, de asemenea, în perioada interbelică. Conținea articole literare, poezie, știri despre viața comunității poloneze din Bucovina; „Wiadomości Bukowińskie” (Știri bucovinene): buletin informativ al asociațiilor

culturale poloneze, publica poezii, articole despre tradiții, evenimente comunitare și religioase în școli poloneze (primare și confesionale) din orașe, precum Cernăuți și Siret.

Astăzi, asociațiile culturale poloneze „Dom Polski” – Casa Polonă, instituție de cultură și educație, și „Towarzystwo Polskie w Czerniowcach” – Societatea Poloneză din Cernăuți sau Biserica romano-catolică constituie centre culturale-religioase pentru polonezi, în special la Cernăuți (Biserica Sf. Apostoli Petru și Pavel). Publicația recentă care informează comunitatea despre activitățile cultural-educative sau politice este „Polonus”, revista comunității poloneze din România, o publicație a Uniunii Polonezilor din România, care relatează evenimentele și viața comunităților poloneze din țară.

Publicații ale armenilor din Bucovina

Prin instrumentele tiparului și ale rețelei școlare confesionale din centre precum Suceava și Cernăuți, **comunitatea armeană din Bucovina** a convertit producția editorială și actul pedagogic în vectori fundamentali de conservare identitară și rezistență culturală în diaspora. Armenii bucovineni au contribuit cu articole și cronici în: Revista „Ararat” (București), revistă lunară de cultură armeană, cu articole despre istoria armenilor din Bucovina, inclusiv traduceri și reeditări; „Nazarpe” (Viena, în 65,+78, limba armeană); „Gazeta Bucovinei” (în limba germană/română, în perioada interbelică). Volume de studii: „Armenii în Bucovina”, publicată la Cernăuți, în anul 1906 de **Johann Polek**, bibliotecar și profesor de istorie la Universitatea „Franz Joseph” din Cernăuți; „Comunitatea armeană din Suceava – 500 de ani de istorie” (București, 2006), „Armenii din Bucovina. Identitate, patrimoniu, memorie” (Suceava, 2020, coord. M. Solomon), „Armenii în spațiul românesc” de Anatol Cazacu, cercetător din Suceava, de origine armeană (Institutul Cultural Român, 2011), „Bucovina – leagăn al multiculturalității” (2018), volum de poezii „Gedichte” (Poezii) de Adrienne Prunkul-Samurcas, ediție bilingvă germano-română, traducător Corina Derla (București, 2023).

Majoritatea tipăriturilor folosite **de lipovenii bucovineni** proveneau inițial din vechi centre tipografice rusești și slave. După schismă, „staroverii” au căutat să păstreze edițiile vechi ale cărților religioase și au organizat propriile activități editoriale în diferite regiuni ale Europei de Est. Unele cărți au ajuns în Bucovina prin intermediul refugiaților religioși veniți din Rusia. Altele au fost copiate manual de scribi locali atunci când exemplarele tipărite erau greu de procurat. Astfel, în bisericile lipovenesti din Bucovina s-au păstrat numeroase volume rare, datând din secolele al XVII-lea, al XVIII-lea și al XIX-lea. Tipăriturile lipovenilor bucovineni au avut un rol fundamental în păstrarea credinței și identității acestei comunități. Cărți precum Evanghelia, Psaltirea, Ceaslovul, Apostolul, Mineiele și Triodul au reprezentat nu doar instrumente de cult, ci și mijloace de transmitere a limbii, educației religioase și tradițiilor culturale. Prin conservarea acestor

tipărituri, lipovenii au reușit să mențină vie moștenirea spirituală a vechii Rusii în spațiul bucovinean. *Ruși și lipoveni* aveau rubrici pentru comunitatea rusească în „Bukowinaer Nachrichten” (Știri din Bucovina), însă majoritatea se regăsesc sub formă de Buletine bisericești ortodoxe de rit vechi sau calendare.

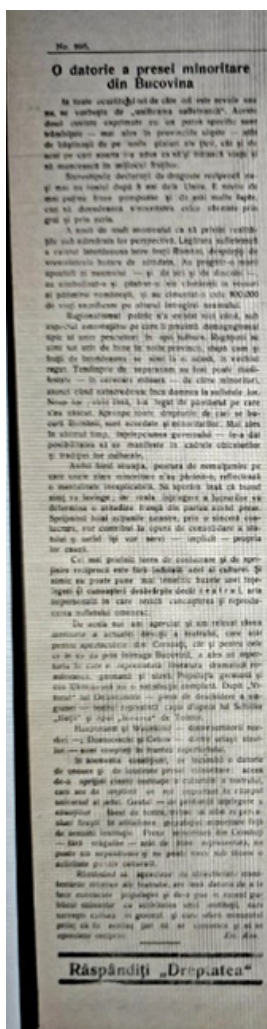
Maghiari/Secui – activitatea lor editorială era concentrată în jurul bisericii, școlii și identității comunitare. Ziare secuiești, precum suplimentul „Bukowinaer Zeitung” sau „Székely Nép” circulau în Bucovina și uneori aveau un rol informativ prin articolele publicate în limba maghiară despre secui bucovineni.

Scrieri și publicații ale **romilor** din Bucovina apar mai târziu. Identitatea, limba (romani) și meseriile s-au păstrat exclusiv prin viu grai, povești și muzică. Romii nu erau subiecți ai tiparului (autori), ci doar obiecte ale acestuia. Ei apăreau menționați în hrisoavele domnești tipărite, în condicile mănăstirești sau în primele coduri de legi (cum ar fi Legiuirea Caragea), care le reglementau statutul juridic de robi. În contextul tranziției de la o cultură predominant orală la cea scrisă, apariția primelor manifestări editoriale și a materialelor de alfabetizare destinate romilor din Bucovina istorică a funcționat ca un instrument tardiv, dar esențial, de emancipare civică, vizibil mai ales prin politicile culturale de incluziune și reconstrucție identitară.

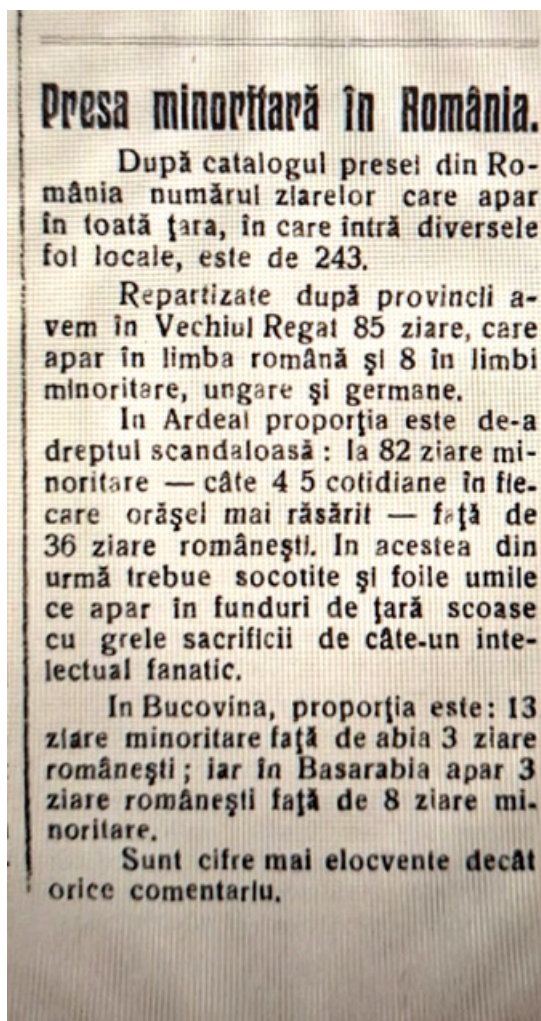
„Povești țigănești din Bucovina” (culegeri orale): în anii '90 și 2000, au fost documentate povești, legende și balade transmise oral în satele romilor din Bucovina (de exemplu: Mitocu Dragomirnei, Pătrăuți, Gulia). Acestea au fost publicate în reviste etnografice sau în cadrul proiectelor finanțate de Consiliul European.

Publicate în antologii de muzică tradițională bucovineană (ex: proiecte ale Institutului de Etnografie și Folclor) „Amintiri din tinda cu lăutari”: texte și interviuri orale. Revista „Rromano Zor” (Luceafărul romilor): deși nu exclusiv bucovineană, a găzduit articole și creații literare ale romilor din nordul Moldovei, inclusiv Bucovina; antologii precum „Dincolo de tăcere. Literatură romă contemporană” (coord. Delia Grigore) includ scriitori de origine romă din Bucovina.

Rolul tiparului în relațiile interetnice a fost complex. Pe de o parte, publicațiile au permis comunicarea dintre comunități și cunoașterea reciprocă. Ziarele prezentau evenimente culturale, activități educaționale și inițiative civice organizate de diferitele grupuri etnice.

Dreptatea", nr. 696, p. 3

„Răsunetul”, nr. 23, 1933, p. 2

Pe de altă parte, presa a fost utilizată și pentru mobilizarea națională. În perioadele de tensiune politică, publicațiile au promovat revendicări identitare și au reflectat competiția dintre proiectele naționale. Un exemplu relevant îl reprezintă dezbaterile privind limba de predare în școli. Presa românească și cea ucraineană prezentau argumente diferite, contribuind la formarea opiniei publice. Totuși, existența unui spațiu comun de dezbatere a permis menținerea dialogului și evitarea izolării culturale complete.

Digitalizarea reprezintă una dintre cele mai importante transformări contemporane. Bibliotecile și arhivele au început să pună la dispoziția cercetătorilor colecții istorice de ziare și reviste. Valorificarea presei vechi prin digitalizare constă în prelungirea sănătății documentului și a conținutului informațional. Astfel, se asigură protecția proprietății culturale a informației, minimalizând deteriorările fizice, chimice, biologice și mecanice, în vederea prevenirii pierderilor conținutului informațional. În cazul publicațiilor de presă veche și rare apărute înainte de anul

1830, se recomandă digitizarea, adică transferul informației de pe suport tradițional pe suport numeric – electronic (CD, DVD etc.). Odată digitizate, colecțiile aparțin patrimoniului cultural național, iar biblioteca își poate așeza informațiile, ce până atunci erau disponibile unui grup restrâns de cercetători, într-o bibliotecă virtuală.

Pentru unii specialiști, digitizarea nu reprezintă o soluție sigură la problemele de conservare, deoarece durabilitatea suporturilor de stocare este îndoielnică.

Accesul online la documente permite colaborarea dintre cercetători din România, Ucraina și alte state europene. Astfel, patrimoniul tipărit al Bucovinei devine o resursă comună pentru studiul multiculturalismului regional.

Analiza comparativă a acestor publicații demonstrează că tiparul a funcționat simultan ca mijloc de afirmare identitară și ca instrument de dialog intercultural. Un exemplu relevant îl constituie presa românească din Cernăuți, care a promovat educația și cultura națională. Un alt exemplu este presa germană, utilizată adesea ca spațiu de comunicare între diferite grupuri etnice. Publicațiile evreiești au reflectat modernizarea comunităților urbane și dezvoltarea curentelor culturale europene. De asemenea, revistele ucrainene au contribuit la afirmarea unei identități culturale distincte. Tipografia Hermann Beiner a fost una dintre instituțiile de tipar de referință din Suceava din acea epocă, publicând de-a lungul timpului numeroase anuare școlare, cărți și documente oficiale pentru comunitatea locală.

Analiza evoluției tipografiilor din Bucovina, în intervalul 1775-2025, evidențiază legătura profundă dintre dezvoltarea tehnicilor de imprimare și transformările politice, sociale, educaționale și culturale care au marcat regiunea. De la atelierele tipografice întemeiate în perioada administrației habsburgice până la editurile și sistemele de producție digitală contemporane, tiparul a reprezentat o infrastructură esențială pentru circulația ideilor, extinderea educației, consolidarea presei și diversificarea expresiilor culturale locale.

În această evoluție de lungă durată, tipografiile lui Johann și Rudolf Eckhardt, Tipografia Arhiepiscopală din Cernăuți, Tipografia Universității Franz Joseph, Tipografia „Glasul Bucovinei”, Întreprinderea Poligrafică Suceava, precum și editurile contemporane constituie repere semnificative ale istoriei culturale bucovinene. Activitatea lor ilustrează succesiunea unor modele editoriale distincte, determinate de contextul administrativ și politic al fiecărei epoci, dar integrate într-un proces coerent de modernizare a comunicării scrise. Continuitatea tiparului, dincolo de schimbările de regim și de reorganizările teritoriale, confirmă capacitatea instituțiilor editoriale de a se adapta cerințelor societății și de a susține transmiterea patrimoniului cultural.

Cercetarea relevă constituirea unui sistem editorial segmentat din punct de vedere lingvistic, confesional și comunitar, dar interconectat prin circulația publicațiilor, colaborarea intelectuală și participarea diferitelor grupuri etnice la viața culturală a provinciei. Tipografiile au oferit spații de afirmare pentru publicații în limba română, germană, ucraineană, polonă, idiș și în alte limbi utilizate în regiune, punând în valoare diversitatea culturală a Bucovinei. Această

producție editorială plurilingvă a favorizat atât conservarea tradițiilor comunitare, cât și dezvoltarea unor forme de comunicare și dialog între grupurile etnice și confesionale.

În cadrul acestei geografii editoriale, Cernăuțiul s-a afirmat drept principalul centru tipografic, universitar și intelectual al Bucovinei. Concentrarea instituțiilor administrative, religioase, educaționale și culturale a stimulat apariția unui mediu favorabil producției și difuzării cărții, presei și publicațiilor științifice. Activitatea tipografică desfășurată în oraș a conferit coerență vieții editoriale regionale și a facilitat integrarea Bucovinei în circuitele culturale centrale și est-europene. Prin stimularea cercetării și prin susținerea publicării cursurilor, manualelor, revistelor și lucrărilor de specialitate, instituția universitară a influențat tematica, limbile și formele producției editoriale. Totodată, universitatea a contribuit la formarea unei elite intelectuale multietnice, capabilă să participe la schimburile academice ale epocii și să transforme tiparul într-un instrument al cunoașterii, profesionalizării și mobilității culturale.

Diversitatea tipăriturilor, de la ziare, reviste și publicații confesionale până la manuale, cărți literare și studii științifice, reflectă complexitatea societății bucovinene. Aceste publicații au îndeplinit simultan funcții informative, educative, identitare și formative. Prin selectarea limbilor de publicare, a temelor și a repertoriilor simbolice, producția tipografică a influențat reprezentările colective și a contribuit la articularea identităților culturale, confesionale și naționale. Tiparul poate fi astfel interpretat drept un mecanism de modelare socială și un mediu de negociere a apartenențelor într-un spațiu caracterizat prin pluralitate etnică și mobilitate istorică.

Transformările tehnologice din epoca recentă au extins funcțiile tradiționale ale tipografiei și au modificat raporturile dintre autor, editor, producător și cititor. Trecerea de la imprimarea mecanică și industrială la tehnologiile digitale a accelerat procesele editoriale, a diversificat formatele de publicare și a amplificat accesul la conținut. În acest context, tipografiile și editurile contemporane continuă tradiția instituțiilor istorice, integrând-o într-un sistem de comunicare în care suportul imprimat coexistă cu publicația electronică și cu arhivele digitale.

Prin urmare, istoria tipografiilor din Bucovina depășește dimensiunea unei evoluții strict tehnice sau instituționale. Ea exprimă dinamica unei regiuni situate la confluența mai multor culturi, limbi și tradiții intelectuale. Tiparul a susținut educația, a încurajat participarea comunităților la viața publică, a facilitat circulația cunoașterii și a conferit vizibilitate diversității culturale. Privite în ansamblu, instituțiile tipografice bucovinene au funcționat ca factori de continuitate, modernizare și dialog intercultural, contribuind în mod decisiv la configurarea profilului spiritual și identitar al regiunii. Evoluția lor până în anul 2025 confirmă actualitatea patrimoniului tipografic și relevanța studierii acestuia pentru înțelegerea memoriei culturale, a pluralismului și a proceselor de transmitere a cunoașterii în Bucovina.

Referințe bibliografice:

1. AGRIGOROAIEI, Ion. *Bucovina în perioada interbelică*. Iași, 2004.
2. *Analele Bucovinei*. București: Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, publicație periodică.
3. *Arhivele Naționale ale României*, Serviciul Județean Suceava.
4. BALAN, Teodor. *Documente bucovinene*. Cernăuți, 1933.
5. BOSTAN, Grigore C. și Lora BOSTAN. *Pagini de literatură română. Bucovina, regiunea Cernăuți (1775-2000)*. Cernăuți: Editura Alexandru cel Bun, 2000.
6. DAN, Dimitrie. *Cronica Episcopiei Rădăuților*. Suceava, 2009.
7. HITCHINS, Keith. *România 1774-1866*. București: Humanitas, 1998.
8. HRENCIUC, Daniel. *Continuitate și schimbare: integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în Regatul României Mari (1918-1940)*. Rădăuți: Editura Septentrion Suceava:Editura Mușatinii, 2005-2007, vol. 1-2.
9. KASSNER, Salomon. *Die Juden in der Bukowina*. Viena: Editura R. Löwit, 1917.
10. LOGHIN, Constantin. *Istoria literaturii române din Bucovina*. Cernăuți, 1926.
11. LUCEAC, Ilie. Prima tipografie românească din Bucovina habsburgică. In: *Analele Bucovinei*. București: Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”. 1994, an I, I.
12. MORARIU-ANDRIEVICI, Silvestru. *Scieri și documente privind viața bisericească din Bucovina*. Suceava: Editura Mitropoliei Bucovinei și Sucevei, 2003.
13. NISTOR, Ion. *Istoria Bucovinei*. București: Editura Humanitas, 1991.
14. <https://www.copernico.eu/en/projects/jewish-german-bukovina-1918>.